

The Greek Review of Social Research

Vol 33 (1978)

33-34

Marie Eliou, La formation de la conscience nationale en republique populaire du Congo

Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη

doi: [10.12681/grsr.328](https://doi.org/10.12681/grsr.328)

Copyright © 1978, Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (1978). Marie Eliou, La formation de la conscience nationale en republique populaire du Congo. *The Greek Review of Social Research*, 33, 530–532. <https://doi.org/10.12681/grsr.328>

βιβλιοκρισία

Δημητρίου Β. Σμοκοβίτη, *Μία ιδιότυπη κοινωνική ομάδα: Οι Ένοπλοι Δυνάμεις* (διατριβή επί διδακτορίας), Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 234.

Η Έλλειψη από την ελληνική βιβλιογραφία πρωτοτύπων εργασιών σε ειδικές περιοχές της Γενικής Κοινωνιολογίας αποτελεί το σοβαρότερο εμπόδιο για την ανάπτυξη στη χώρα μας ειδικότερων κλάδων της επιστήμης αυτής. Μέ τις προϋποθέσεις αυτές η μελέτη του Δ. Σμοκοβίτη πρέπει να θεωρηθεί κεφαλαιώδης στην περιοχή της Κοινωνιολογίας του Στρατού. Η μελέτη αυτή υποβλήθηκε ως διδακτορική διατριβή στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που την ένεκνε και απένευσε στο συγγραφέα τόν τίτλο του διδάκτορα.

Η διατριβή αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος με το γενικό τίτλο «Η θέση των Ένοπλων Δυνάμεων εις την κοινωνικήν έρευναν» και στά πλαίσια δύο ειδικών κεφαλαίων (1. Σύντομος Ιστορική εξέλιξις της θέσεως των Ένοπλων Δυνάμεων ως κοινωνιολογικού προβλήματος και 2. Θεωρητική βάση και μεθοδολογία της παρούσης μελέτης), προσδιορίζεται η φύση των Ένοπλων Δυνάμεων ως ιδιότυπης κοι-

νωνικής ομάδας, που αποτελεί ύπο-σύστημα του ερύτερου κοινωνικού έθνικού πλαισίου. Το ύπο-σύστημα αυτό είναι φυσικό να συνδέεται με άλλα ύπο-συστήματα, με τά όποια άποκαθιστά σχέσεις, έξαρτήσεις και επιδράσεις, πράγμα που προσδίδει στις Ένοπλες Δυνάμεις τό χαρακτήρα μις «ιδιόκριτης κοινωνικής ομάδας». Με τή διαφοροποίηση αυτή επισημαίνεται ότι στις Ένοπλες Δυνάμεις διαμορφώνεται συλλογική συνείδηση, συνεκτικότητα, αυτότητα, σύστημα άξιων, κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς, κοινωνικός καταναγκασμός κ.ά. Με τά παραπάνω στοιχεία οι Ένοπλες Δυνάμεις ζούν και εκφράζονται σε λειτουργική σχέση με άλλα κοινωνικά ύπο-συστήματα, πράγμα που άποκαλύπτει τήν οργανική ένταξή τους στό έθνικό κοινωνικό πλαίσιο.

Στό δεύτερο μέρος με τό γενικό τίτλο «Ένοπλοι Δυνάμεις και Κοινωνία» και στά πλαίσια τριών ειδικών κεφαλαίων (1. Ό θεσμός της στρατεύσεως, 2. Ένοπλοι Δυνάμεις και οικονομία και 3. Ένοπλοι Δυνάμεις και τεχνολογία), περιγράφονται οι βασικοί λειτουργικοί δεσμοί τών Ένοπλων Δυνάμεων με τό ερύτερο κοινωνικό σύστημα τής ελληνικής πραγματικότητας. Στά τρία βασικά ύπο-συστήματα στρατεύσεως, οικονομία και τεχνολογία, επισημαίνονται οι χαρακτηριστικές σχέσεις, άλληλεξαρτήσεις και άλληλεπιδράσεις άνάμεσα στις Ένοπλες Δυνάμεις και τό έθνικό κοινωνικό πλαίσιο.

Στό τρίτο μέρος με τό γενικό τίτλο «Τά μόνια στελεχών τών ελληνικών Ένοπλων Δυνάμεων» και στά πλαίσια δύο ειδικών κεφαλαίων (1. Κοινωνικά χαρακτηριστικά τών μόνιμων στελεχών και 2. Πολιτικοστρατιωτικά σχέσεις), επιχειρείται συστηματική διερεύνηση τών κινήτρων προτιμησιακού τό στρατιωτικού επαγγέλματος ως και τών κοινωνικών και κοινωνιογραφικών χαρακτηριστικών τών μόνιμων στελεχών τών Ένοπλων Δυνάμεων. Με τόν τρόπο αυτό παρουσιάζεται η τυπολογική κλιμάκωση της πραγματικής γεωγραφικής, οικονομικής και οικογενειακής προελεύσεως τών στελεχών αυτών. Στό δεύτερο κεφάλαιο τού ίδιου μέρους επιχειρείται έρμηνεια τών πολιτικοστρατιωτικών σχέσεων, τής διαταράξεώς τους, τού επαγγελματισμού και τής πολιτικοποίησεως τού σώματος τών μόνιμων στελεχών τών Ένοπλων Δυνάμεων για μία κοινωνιολογική προσέγγιση τού φαινομένου.

Η μελέτη τελειώνει με άνακεφαλαίωση, όπου παρουσιάζονται τά συμπεράσματα τής έρευνας και διατυπώνονται οι τελικές σκέψεις τό συγγραφέα για τά ύπάρχοντα προβλήματα.

Τή μελέτη διακρίνει σαφήνεια και μεθοδολογική συνέπεια, χάρη στην όποια η δλη διαπραγμάτευση παρουσιάζεται αυστηρά αντικειμενική. Παρά τή έμφανή Έλλειψη από τήν πηγαία βιβλιογραφία σοβαρών πρσφατων γερμανικών μελετών, η παρουσίαση τού θέματος φαίνεται πώς εξαντλεί τή γαλλική και άγγλική πληροφόρηση πάνω στις τελευταίες θέσεις της περιοχής

της Κοινωνιολογίας του Στρατού. Η μελέτη, παρ' ό,τι άναφέρεται σε ειδική περιοχή της κοινωνιολογικής έρευνας, χάρη τής ζωντανής περιγραφής και άνάλυσης τών θεμάτων της μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένδιαφέρον άνάγνωσμα όχι μόνο για τούς ειδικούς, αλλά και για τό ερύτερο κοινό. Άν μάλιστα λάβουμε υπ' όψη τήν πρωτοτυπία τού θέματος και τήν Έλλειψη άνάλογων μελετών στη χώρα μας, μπορούμε να τή χαρακτηρίσουμε ως βασική συμβολή στην κοινωνιολογική διερεύνηση τών Ένοπλων Δυνάμεων.

ΒΑΣ. ΤΡ. ΓΟΥΑΤΣΗΣ

Marie Eliou, *La Formation de la Conscience Nationale en République Populaire du Congo* (Editions Anthropos, Paris, 1977).

Η Μαρία Ήλιου είναι η πρώτη, άπ' ό,τι γνωρίζω, Έλληνίδα κοινωνικής επιστήμους που διάλεξε να στρέψει τόν έρευνητικό της φακό πάνω στα σύγχρονα άφρικανικά κράτη με τόν ιδιότυπο σοσιαλισμό τους και τά ιδιόμορφα μεθοδολογικά προβλήματα που θέτουν στον έρευνητή. Ειδικότερος στόχος της ήταν να μελετήσει τή διαλεκτική σχέση η άπλοστερα τήν άλληλεπίδραση η άλληλοτροφοδότηση, άνάμεσα στο βασικό ξενοφροτικό (γαλλικής προελεύσεως) έκπαιδευτικό σύστημα (όλων τών τύπων και βαθμίδων) και στη διαμόρφωση της έθνικής συνείδησεως τών μελών της Λαϊκής Δημοκρατίας τού Κογκό.

Η θέση της συγγραφέως, που πιστικά στριγγίζει μέσα στις 400 καλοδολεμένες σελίδες της, είναι ότι τό έκπαιδευτικό σύστημα διαδραματίζει ένα ρόλο διπλό και άντιπατικό: από τή μία πλευρά, λειτουργεί άν φέρνο στη μορφοποίηση της έθνικής συνείδησεως τών μαθητών μεταδίδοντας τους σάν άνωτερο πρότυπο τά στοιχεία ενός ξένου πολιτισμού. Άπό τή άλλη, όμως, ένισχύει τήν άνάπτυξη της έθνικής συνείδησεως μεταδίδοντας γνώσεις που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τήν έξαρση των προγραμμάτων τοπικής αυτοδιοικήσεως, άκόμη και προετοιμάζοντας τό έδαφος για τήν άμφισβητήση όρισμένων όψεων αυτού τού ίδιου τού έκπαιδευτικού συστήματος και προσβώντας έτσι τή ζήτηση για τή βαθμιαία «άφρικανοποίηση» όρισμένων προγραμμάτων (βλ. σελ. 13).

Η έργασία της Μ. Ήλιου πλουσιότατη σε έρευνητικό ύλικό που η συγγραφέας άν-

τλησε από ποικίλες πηγές—την Ιστορία, τη λογοτεχνία, την κοινωνική ανθρωπολογία και μέσω της καθαρότερης κοινοβιολογικής πηγής της υποβολής ερωτηματολογίων—γραμμένον σε στυλ ευχάριστο και θά έλεγα σχεδόν λυρικό, παρά την αβστηρή επιστημονικότητα του προσανατολισμού της, αποτέλεσε τη διδακτορική της διατριβή και έχει εκδοθεί στα γαλλικά από το γνωστό παρισινό εκδοτικό οίκο «Ανθροπος». Αξίζει όμως αναμφίβολα να εκδοθεί και στα ελληνικά για να γίνει προσιτή και στο μη γαλλόφωνο ελληνικό κοινό που είναι μεγαλύτερο από ό, τι ίσως νομίζατε, άν κρίνει κανείς από τις πολυάριθμες μεταφράσεις έργων Γάλλων επιστημόνων που κυκλοφορούν και άγοράζονται στον τόπο μας.

1. 'Αφρικανικός σοσιαλισμός και εθνική συνείδηση

Αυτό και μόνο το άντικειμενο της έρευνας της Μαρίας 'Ηλιου, δηλαδή η διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό, άντανακιά σε μικρογραφία μά πολύ ένδιαφέρουσα επιστημονική πραγματικότητα που σκόπιμο είναι να την υπενθυμίσει κανείς: Είναι γνωστό ότι, όσοι ασχολούνται με την κοινοβιολογία της παιδείας στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, έρευνουν κυρίως τη σχέση άνάμεσα στη σχολική εκπαίδευση ή την κοινωνική άγωγή μέσω της οικογένειας και άνάμεσα στις διάφορες όψεις της κοινωνικής στρωματώσεως (λ.χ. στις κοινωνικές τάξεις, στις έλίτ, κτλ.). Είναι όμως λιγότερο γνωστό ότι, όσοι ασχολούνται με την ίδια αυτή επιστημονική εξειδίκευση στα νέα «άνεξάρτητα» κράτη του τρίτου κόσμου είναι εκ των πραγμάτων υποκρωμένοι να μελετήσουν μά άλλην κοινωνική σχέση: τη σχέση άνάμεσα στην παιδεία και στην εθνική συνείδηση. Κι αυτό, γιατί η τελευταία αυτή αποτελεί ένα από τα φαινόμενα-κλειδιά για την κατανόηση της λειτουργίας και της άλλαγής των κοινωνιών αυτών που βασικούς τους στόχους ύπηρεεί το να μετατραπούν από όποιες σε άνεξάρτητα έθνη-κράτη.

Την έλλειψη σαφών ταξικών δομών στο Κογκό έπισημαίνει η συγγραφέας, χωρίς όμως να είναι μέσα στις προθέσεις της να εξετάσει το γενικότερο πρόβλημα της κοινωνικο-οικονομικής στρωματώσεως του Κογκό—όπως λέει άλλωστε η ίδια: «ή άνάλυση των κοινωνικο-πολιτικών δυνάμεων του Κογκό άπομεινε να γίνει» (σελ. 341). Πάντως παρατηρεί ότι μάλλον ρευστές κοινωνικο-επαγγελματικές όμδαδες παρά παγιωμένες κοινωνικές τάξεις διαμορφώνονται σήμερα την πολιτικο-οικονομική ζωή του Κογκό (βλ. στη σελ. 336 την περιγραφική κατάταξη των όμδων αυτών).

Παρά το γεγονός ότι επικρατεί μά «μαρξίζουσα γλώσσα» (language marxisant) που όπως διαβλέπει η συγγραφέας λειτουργεί μάλλον σαν *passé partout*, σάν σοσιαλιστικός μανδύας-κάλυμμα των πιο άπιθανων συμμαχιών και όρισμένων φορέων στο πιο

συντηρητικών προγραμμάτων (σελ. 341), το γενικότερο ιδεολογικό σύνθημα είναι «άφρικανοποίηση» και όχι «μειωση των ταξικών άνισοτήτων», όπως στον ευρωπαϊκό σοσιαλισμό.

'Αλλά πού είναι τά χαρακτηριστικά του ιδιότυπου αυτού άφρικανικού σοσιαλισμού που δέν έκφράζει τους προβληματισμούς μιας ταξικά δομημένης κοινωνίας αλλά μάς κοινωνίας σε άνάζητηση εθνικής ταυτότητας;

Αξίζει νομίζω στο σημείο αυτό να παρεμβάλουμε τίς άπαντήσεις που δίνει ο Goldthorpe (1968) που δέν περιλαμβάνονται στις σελίδες του έργου μά και δέν ήταν άνάμεσα στους στόχους της συγγραφής και τό να άπαντήσει στο ερώτημα αυτό.

'Ο άφρικανικός σοσιαλισμός:

1. Τονίζει την άλλοτριωση όλόκληρου του έθνους από τους πρώην άποικιοκράτες—που όμως άποτελούν τώρα περισσότερο παρά ποτέ πριν για τά μέλη του πρότυπα προς μίμηση—και όχι την άπόξενωση μιας τάξεως άπέναντι σε μία άλλη. Με δύο λόγια, πρόβάλλει την έννοια του «έθνους προλετάριαν» και όχι την έννοια της «τάξεως προλετάριαν».
2. Έπιχειρεί να συνδεθεί με το παραδοσιακό σύστημα συγγενείας (που είναι πολύ διάφορο από το ευρωπαϊκό) και ύποστηρίζει ότι ή άφρικανική παράδοση δέν έχει δημιουργήσει σημαντικές κοινωνικο-οικονομικές διαφορές μέσα στους γηγενείς πληθυσμούς.²
3. Τονίζει την ανάγκη να διαμορφωθεί ένα νέο πολιτικο-οικονομικό σύστημα διάφορο από τον καθάρο καπιταλισμό και τον ευρωπαϊκό σοσιαλισμό, δηλαδή ένας άφρικανικός σοσιαλισμός που να έχει σάν στόχο την άνάπτυξη της άφρικανικής προσωπικότητας—της νεγριτικότητας (negritude).³

'Εω' όσον αυτή είναι σε άδρες γραμμές ή έπιστημη ιδεολογία που κηρύττουν οι γηγενείς άρχηγοί και έμπνεούν σήμερα στις μά-

1. 'Η θεωρητική άνάλυση της σχέσεως άνάμεσα στην ταξική και την εθνική συνείδηση δέν άνασχόλησε άμεσα τη συγγραφέα, δίκαια βέβαια, γιατί άλλος ήταν ό κύριος σκόπος της. Αξίζει όμως νομίζω να σχολιασθεί ή νέα άση της διαμορφώσεως μιας πιο εκλεπτυσμένης μαρξιστικής σκέψεως που άμφισβητεί την παλαιότερη διάσταση άνάμεσα στους δύο αυτούς τύπους συνείδησεως, γιατί θεωρεί τό σύνθημα: «οί προλετάριοι δέν έχουν πατρίδα» επίχμιο για τό μέλλον του σοσιαλισμού [βλ. σχετικά Ν. Πουλαντζά, «Αμφισβήτηση... Ναι, άλλα Ποιά;» στο 'Αμφισβήτηση (έκδοση του NEQN, 1978) σσ. 85-86].

2. Για τό σύστημα συγγενείας στην 'Αφρική βλ. και Max Gluckman, *Custom and Conflict in Africa* (Oxford, 1973).

3. Σχετικά με τά σημεία (1), (2) και (3) βλ. J.E. Goldthorpe, *An Introduction to Sociology* (Cambridge University Press, second edition, 1976), σσ. 148-151. Όπως ό T.B. Bottomore έγραψε ένα αναεργατικό έγχειρίδιο στην κοινοβιολογία άνεάρωντας παραδείγματα από την κοινωνία των 'νδίων, έτσι και ό Goldthorpe, στην *Εισαγωγή στην Κοινοβιολογία*, φέρνει παραδείγματα από ή σύγχρονη 'Αφρική.

ζες των 'Αφρικανών, άποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα—που δέν είναι εύθες έξεργής ευδίκριτη στον άνάγνωστη—τό ερώτημα στο όποιο άπαντά μά την προσεκτική και λεπτολόγο έπιτόπιο έρεύνα της η Μαρία 'Ηλιου. Δηλαδή: ποιά είναι ή επίδραση του δυτικής προλετάριας και έπομένως έπιλεκτικού και κά πρόθεση αξιολογικού εκπαιδευτικού συστήματος πάνω άκριβος σε αυτή την διαδικασία της άφρικανοποίησησε και ιδιαίτερα της κογκολοποίησησε, με δύο λόγια πάνω στη συνειδητοποίηση από τους Κογκολέζους της εθνικότητάς τους, της ένεργου συμμετοχής τους σε μία κοινή κογκολέζικη μοίρα.

2. 'Εθνος και εθνική συνείδηση: οί έννοιες-κλειδιά

'Ο Σπήλιος Παπασηλιόπουλος σχολιάζοντας την έργασία αυτή της Μαρίας 'Ηλιου παρατηρεί: «άνάμεσα σε αυτούς που άγνοούν ή και περιφρονούν την 'Αφρική και άνάμεσα σ' αυτούς που τη μυσθοποιούν ύπάρχει και ό δρόμος της επιστημονικής άνάσχεσης» (βλ. *Οικονομικό Ταξινόμιο*, 25 'Ιανουαρίου 1978). Από τό δισκοκό δρόμο διάλεξε ή έρευνήτρια, που τον κατέστησαν άκόμη δυσκολότερο, από δύο, τίς συμβαίνει συνήθεως στην τρέχουσα έρευνητική δουλειά του κοινοβιολόγου, δύο στοιχεία που άπορροούν από αυτό καθαυτό τό άντικείμενο της μελέτης της: 1) 'Οτι πρόκειται για την έρευνα ενός πολιτισμού ξένου προς τον ευρωπαϊκό—και είναι προς τιμή των έπιστημονικών ικανοτήτων της συγγραφέως ότι με τόση εαίσθησια κατάφερε να συλλάβει τό «νόημα» του πολιτισμού του Κογκό. 2) 'Οτι ή έννοια κλειδί της έρευνας αυτής, δηλαδή ή «εθνική συνείδηση», μεταφράζεται μάσκολα και όρισμένες φορές ότε και διαποράζεται σε εμπειρικούς δείκτες που να άπεικονίζουν με άκριβεια τό πραγματικό φαινόμενο της εθνικής συνείδησεως: φαινόμενο βαθιά ριζωμένο στην άνθρώπινη ψυχολογία και έπομένως δύσκολο να μετρηθεί ή κάθε εκδήλωσή του σε μία κλίμακα διαβαθμίσεων έντασεως, από εθνική συνείδηση «μηδέν» ή «ελάχιστη» μέχρι «έντονότατη».

"Εθνος

'Η εθνική συνείδηση άνεφάρεται βέβαια στη συνειδητοποίηση από τά άτομα ότι άνήκουν σ' ένα έθνος. 'Αλλά τί είναι έθνος; 'Η συγγραφέας μοιάζει να προτιμά άνάμεσα στους όρισμούς του έθνους πού άνεφάρει (βλ. σσ. 14-15) τον όρισμό που συνηγεί και όπαδο τό Durkheim, M. Mauss κατά τον όποιο: «έθνος είναι μία κοινωνία που έμφανίζει ήθικη και οικονομική συνοχή» (βλ. σελ. 15).

Μ' όλο τό σεβασμό που δέν θά μπορούσε παρά να τρέφει κανείς στο διακεκριμένο Γάλλο κοινοβιολόγο έπισημώνα, ό όρισμός του αυτός μοιάζει άνεπαρκής, γιατί δέν περιλαμβάνει το κυριότερο συστατικό στοιχείο της εθνικής κοινωνίας που είναι ή *ιδεολογική συνοχή* των μελών της γύρω από

μιὰ κεντρικὴ ιδέα, τὴν ιδέα τοῦ ἔθνους. Γιατί τὸ ἔθνος δὲν ἀντιπροσώπευε μόνο κοινοὶτητα ἀξιών γιὰ τὴν οικονομικὴ ὄργανωση καὶ τὴν ἠθικὴ συμπεριφορὰ, ἀλλὰ πάντα ἀπ' ὅλα ἀντιπροσώπευε τὴ συνισταμένη μιᾶς ιδεολογίας: τῆς ιδεολογίας ποὺ θεωρεῖ ὡς ὑπεράτο πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἰδεώδες τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνεξάρτητου ἔθνους-κράτους μὲσα στὰ πλαίσια τοῦ ὁποίου καὶ μόνο θεωρεῖται δυνατὴ ἡ οικονομικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἀνάπτυξη (ἀπ' ὅπου καὶ ἡ ἐμφωσὴ ποὺ δίνει στὴν αὐτόθνητο λογοτεχνία καὶ τὴν τέχνη καὶ στὴν καταδικὴ τῶν ξένων ἐπιρροῶν καὶ ἐξαρτήσεων). Ἐν ὀνόματι τῆς ιδεολογίας τοῦ αὐτοῦ τοῦ ἔθνους σάν σύνολο κρατικῶν πιά θεσμῶν ἀξιώνται ἀπὸ τοὺς πολίτες νὰ δίνουν συνεχῆ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεώς τους σ' αὐτὸ (πατριωτικὲς τελετουργίες), νὰ μεταδίδουν τίς ἀξίες τοῦ μέσου τοῦ σχολείου καὶ τῆς οἰκογένειας καὶ νὰ θέωρα κινδύνου γιὰ τὴν ὑπόστασή του νὰ συσπάζουν ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια τους τὴ ζωή.⁴ Θὰ μπορούσε νὰ πει κανεὶς ὅτι τόσο πῶ ζωντανὸ εἶναι ἕνα ἔθνος ὅσο πῶ ἔντονα καὶ πλατεῖα ἀποδεκτὴ εἶναι ἡ ιδεολογία αὐτὴ ἀπὸ τὰ μέλη του. Συγχρόνως ὅμως δὲν μπορεῖ παρά νὰ συμφωνῆσει κανεὶς μὲ τὴν ἀξιολογικὴ παρατήρησι τοῦ Γ. Δασκαλάκη, ὅτι σήμερα συνεχῶς πληθαίνουν τὰ παραδείγματα τῆς συμπεροῦσεως στὴν πράξιν τῶν δύο κατὰ παράδοσι ἀντίθετων ιδεολογιῶν: τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τοῦ διεθνισμοῦ.⁵

Κατὰ ὀρισμένη ἄποψη, στὰ ἀφρικανικὰ κράτη συναντοῦμε τὴν τῶση νὰ χρησιμοποιοῦνται οἱ ἔνοιους «ἔθνος» καὶ «ἐθνικὴ συνειδήσι» ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἔμπειρία καὶ παράδοσι, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά τὰ δεδομένα τῶν κοινοτήτων αὐτῶν δὲν ἀντιστοιχοῦν στὸ περιεχόμενο τῶν ἔτσι ὀριζομένων ἐνοιῶν.⁶

Τὴν ἄποψη αὐτὴ δὲν μοιάζει νὰ συμπεριζέται ἡ συγγραφέας, ποὺ θεωρεῖ ὅτι τὸ Κογκὸ λειτουργεῖ σάν ἔθνος, παρά τὴ γλωσσικὴ τοῦ ἀνομοιογένεια, τὴν ἐξαρτημένη οἰκονομία του καὶ τὴν πολιτισμικὴ τοῦ ἐξάρτησι ἀπὸ τὴ Γαλλία (σ. 68-81), λόγῳ κυρίως τῆς κοινῆς τοῦ ἱστορίας (σ. 48-61), τῆς κοινῆς τοῦ οικονομικῆς ζωῆς (σ. 61-65) καὶ τοῦ κοινου τοῦ πολιτισμοῦ (σ. 65-67).

Ἐθνικὴ συνειδήσι

Γιὰ νὰ ἀξιολογήσει τὴν ἐνασση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως (ὄχι σὲ μιὰ μαθηματικὴ κλίμακα πῶν διαβαθμίσεων τῆς, ἀλλὰ γενικὰ στὸ ποσοτικὸ ἐπίπεδο) ἡ Μαρία Ἡλιού ἀκολουθεῖ βασικὰ δύο μεθόδους:

1. Τὴ μέθοδο τῆς ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου (content analysis) καὶ πῶ συγκεκριμένα: (α) τοῦ περιεχομένου

νῶν 49 ἔργων (ποιημάτων, διηγημάτων, μυθιστορημάτων καὶ θεατρικῶν ἔργων) 15 συγγραφέων ποὺ ἀντιπροσώπευον τὴ νέα λογοτεχνία τοῦ Κογκὸ τῶν 25 τελευταίων χρόνων (σ. 81-116) καὶ (β) τοῦ περιεχομένου τῶν σχολικῶν προγραμμάτων (μαθήματος ἱστορίας, γεωγραφίας, φιλολογίας, κτλ.) ἀκόμη καὶ τῶν τραγουδιῶν ποὺ διδάσκονται στοὺς μικροὺς Κογκολέζους μαθητῆς (σ. 152-157, 189-210, 231-238).

2. Τὴ μέθοδο ἐρευνας διὰ τῆς συμπεριφορῆς ἐρωτηματολογίου ὑπὸ τοὺς μαθητῆς τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν, δηλαδὴ τοὺς μέλλοντες διανομορφωτῆς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν μελλοντικῶν γενεῶν τοῦ Κογκὸ, πῶν σὲ θέματα ποὺ θὰ προσδιόριζαν τὴ δικὴ τους στάσι ἀπέναντι στὸ ἔθνος τοῦ Κογκὸ (σ. 259-334).

Τρία στοιχεῖα ξεχώρισε ἡ συγγραφέας ἀπὸ τίς ἀπαντήσεις τῶν ἐρευνημένων της, ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ περισσώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἐμφοροῦνται ἀπὸ αἰσθήματα ἐθνικῆς συνειδήσεως: (1) τὸ συναίσθημα τῆς συμμετοχῆς στὴν ἐθνικὴ δόλητῃ (2) τὴν ἐπιθυμία γιὰ συμβολὴ στὴν ἀνάπτυξη τῆς χώρας καὶ (3) τὴν ιδεολογικὴ καὶ πολιτικὴ ὑποστήριξη τῶν συμφερόντων τοῦ Κογκὸ (σ. 319-327).

3. Κύριον συμπέρασμα: «τὰ λόγια εἶναι τὰ λόγια τοὺς ἀλλὰ τὸ τραγοῦδι εἶναι δικὸ μας»⁷

Μὲ ἀξιοζήλευτα ἰσοροπημένη σκέψη, ποὺ οὐτε στιγμὴ δὲν παρσφύεται σὲ ἀκράτες θέσεις καὶ ἐρμηγνεῖς, δηλαδὴ μὲ κρίση, ἡ Μαρία Ἡλιού ζυγίζει τὴ *διφορούμενη* ἐπίδρασι τοῦ ρόλου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πῶν στὴ συνειδητοποίηση ἀπὸ μέρους τῶν Κογκολέζων τῆς κοινωνίας τους σάν ἔθνος.

Ὅπως καταλήγει ἡ ἴδια: «Ὁ διφορούμενος ρόλος τῆς ἐκπαίδεσεως στὸ Κογκὸ ποὺ ἐνισχύει ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀμφισβητεῖ τὴν πολιτισμικὴ ἐξάρτησι, ἀνανακλᾷ μιὰ περίοδο μεταβάσεως στὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ ἀναπτυσσόμενου ἔθνους». Ἡ ἐκπαίδευσσι, ἰδεολογικὸ ἐργαλεῖο στὴν ὑπῆρσι τῆς ἐξουσίας, διατηρεῖ παρά ταῦτα μιὰ σχετικὴ ἀυτονομία ποὺ τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἐπηρεάζει τίς διαδικασίες πῶν βρίσκονται στὸ στάδιο τῆς διαμορφώσεως τους. [Τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα] περιλαμβάνει δυνάμει ἀποτελέσματα ποὺ υπερβάλλουν τοὺς στόχους ποὺ τοῦ ἀποδίδονται [συνήθως]. Φέρνει ἔτσι μέσα του, ὅπως ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ κογκολέζικὴ κοινωνία, ἀλλὰ καὶ κάθε κοινωνία, [τίς δυνατότητες] γιὰ ποικίλες καὶ διαφορικῆς ἐξελίξεις στὸ μέλλον, ποὺ τοῦ ποῖα τελικὰ ἀπὸ αὐτὸς θὰ πραγματοποιηθεῖ θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὴ συστέχισι τῶν ἐν κινήσει κοινωνικῶν δυνάμεων» (σελ. 344).

7. Θεόφιλος Obenga. Ἐναφῆται ἀπὸ τὴ συγγραφέα στὴ σελ. 220.

Μήπως κάτι ἀνάλογο δὲν θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κανεὶς καὶ γιὰ τὸ ρόλο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος στὸν τόπο μας, ὄχι πιά πάνω στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ πάνω στὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων μας, τῆς συνειδητοποιήσεως ἀπὸ μέρους τους τῆς ἀνάγκης γιὰ βελτίωση καὶ γιὰ μεταρρυθμιστὴ τῶν ἐνδότερων δομῶν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας; Γιατί ἐς μὴν ξεχνούμε ὅτι ὁ ρόλος τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων δὲν εἶναι ποτὲ μονοσήμαντος, ἀλλὰ πάντοτε διφορούμενος καὶ ἀντιφατικὸς: ἐνισχύει βέβαια τὴ συντήρησι τῆς πολιτισμικῆς κληρονομίας ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἴδιας αὐτῆς κληρονομίας ἀπὸ τὴν κάθε νεώτερη γενιά.

ΙΩΑΝΝΑ ΛΑΜΠΙΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ

Ἄλξ. Μ. Σταυροπούλου, δρος Θεολογίας, *Τὸ πρόβλημα τῆς τεκτονίας καὶ ἡ Ἐγκύκλιος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1937)*. Συμβολὴ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν τῆς Τεκτονίας ἐξ ἐπισώσεως Ὁρθοδόξου, Ἀθήναι 1977, σελ. 180.

Ὁ δρ Σταυροπούλου μὲ τὴ μελέτη του ἔχει σκοπὸ νὰ παρουσιάσει στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ μιὰ «παλιὰ» ἐκκλησιαστικὴ Ἐγκύκλιος, ποὺ ἀναφέρεται σ' ἕνα καιρὸ κοινωνικοῦ πρόβλημα τῆς τεκτονίας.

Στὴν εἰσαγωγή ὁ συγγραφέας κάνει λόγο γιὰ τὴν πρώτη δημοσίευσσι (Ὀκτ. 1937) τῆς Ἐγκυκλίου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «περὶ τῆς τεκτονίας» καὶ ἀναφέρεται στὴς ἐξ ἁλοκλήρου ἡ ἐπὶ μέρους ἀναδημοσιεύσεως τοῦ κειμένου τῆς.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς μελέτης γίνεται λόγος γιὰ τίς πηγῆς τῆς Ἐγκυκλίου. Ζάν τέτοιες ἀναφέρονται τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς τεκτονίας δημοσιεύματα τοῦ θρησκευτικοῦ περιοδικοῦ *Ζωή*, ποὺ ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη θρησκευτικὴ ὄργανωσι, καὶ ἡ ἐιδικὴ πραγματεία τοῦ τότε προϊστάμενου τῆς παραπάνω θρησκευτικῆς ὄργανώσεως (*Ζωή*) ἄρχιμ. Σεραφεὶμ Παπακόμης μὲ τίτλο: *Τὸ ζήτημα τῆς τεκτονίας* (α' ἔκδοσι 1933). Βέβαια, τὸ ζήτημα τῆς τεκτονίας δὲν εἶχε ἀπασχολήσει μόνον τὸν τύπο τῆς *Ζωῆς*, ἀλλὰ καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν ὄργανωσῶν καὶ συλλόγων, ὅπως π.χ. ἐκεῖνον τῆς «Ἀναπλάσεως» καὶ τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανικῶν Ἐνώσεων, τῶν ὁποίων προϊστατὸ ὁ π. Ἀγγελὸς Νησιώτης. Ὅσο γιὰ τὴν πραγματεία τοῦ ἀρχιμ. Σεραφεὶμ

4. Βλ. H. Kohn, *Nationalism: its Meaning and History* (Princeton, 1955).

5. Βλ. Γ. Δασκαλάκη, «Διεθνιστικὸ Ἐθνισμοῖς», *Βῆμα*, 11 Νοεμβρίου 1978.

6. R. Emerson, *From Empire to Nation* (Harvard University Press, 1960).